

DESPRE IDENTITATEA RĂSĂRITEANĂ A BISERICII GRECO-CATOLICE ROMÂNE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA*

Cecilia Cârja, Ion Cârja **

Cuvinte cheie: Biserica greco-catolică, identitate, secolul XIX

Keywords: Greek catholic church, identity, 19th century

Biserica greco-catolică română a asumat încă de la începuturile sale două identități fundamentale, una dată de moștenirea spirituală cu care venea dinspre Ortodoxie, iar cealaltă reprezintă identitatea pe care o primește în momentul intrării în comuniune de credință cu Biserica Romei, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor. În întreaga sa existență istorică, această Biserică a dorit să păstreze cele două identități în raport de coabitare, un raport care a delimitat, în timp, coordonatele specificității greco-catolicismului românesc. Identitatea confesională greco-catolică se va integra în ansamblul mai larg al identității naționale românești. Pentru românii din Imperiul austriac, devenit monarhie dualistă din 1867, dimensiunea confesională a servit drept factor de identificare etnică până târziu, la începutul secolului XX, fapt care face să crească în complexitate problematica identității românești.

În răstimpul de un secol și jumătate scurs de la unirea ecleziastică a românilor cu Roma, în 1700, până la înființarea instituției mitropolitane (1853), Biserica Română și-a elaborat continuu propria identitate¹, puține

* Această lucrare a fost posibilă cu sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU 89/1.5/S/60189 cu titlul „Programe postdoctorale pentru dezvoltare durabilă într-o societate bazată pe cunoaștere”. Prezentul material se va publica și în limba engleză, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, 2012.

** Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, e-mail: ioncarja@yahoo.it.

¹ Ciprian Ghișa, *Biserica Greco-Catolică din Transilvania (1700-1850). Elaborarea discursului identitar*, Cluj-Napoca, 2006.

sunt însă perioadele cu o așa mare densitate de schimbări și transformări care să se poată compara cu cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Înființarea provinciei mitropolitane cu două episcopii noi, la Gherla și la Lugoj (1853), și înlăturarea în acest fel a jurisdicției arhiepiscopiei romano-catolice de Esztergom, participarea episcopatului român la conciliul Vatican I (1869-1870), organizarea constituțională statornicită de cele trei sinoade provinciale (1872, 1882, 1900) precum și de o serie de sinoade diecezane, proiectul „Autonomiei Catolice” maghiare, înființarea în 1912 a episcopiei maghiare de Hajdúdorogh, constituie desfășurări evenimentțiale care au transformat profund fizionomia identitară a greco-catolicismului românesc². Răsăriteană sub raportul ritului și al credinței, cu un „superstrat” catolic în plan dogmatic, Biserica greco-catolică română cunoaște în perioada de timp aleasă spre analiză o dialectică fără precedent între vechi și nou, o regrupare a componentelor identității sale care va sfârși prin a o aduce mai aproape de paradigma latină a catolicismului.

În adresa trimisă mitropolitului Ioan Vancea de către sinodul vicarial de la Năsăud, în 22 aprilie 1872, se spune că misiunea Bisericii greco-catolice românești este aceea de a împăca „orientalismul” cu „occidentalismul” pe terenul vieții bisericești³. Exprimarea pune în lumină caracterul complex și compozit al greco-catolicismului transilvan, reprezentând, totodată, una din multele maniere posibile de definire a identității sale. Într-un spațiu al diversității culturale și religioase, așa cum era Transilvania și

² Referitor la aspectele menționate, a se vedea următoarele lucrări: Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolici vienezi în Transilvania (1855-1868)*, I-II, Cluj-Napoca, 2003; Ioana Mihaela Bonda, *Mitropolia Română Unită în timpul păstoririi lui Alexandru Șterca Șuluțiu (1853-1867)*, Cluj-Napoca, 2009; Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Cluj-Napoca, 2001; Ion Cârja, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Cluj-Napoca, 2007; Gabriel Adriányi, *Lo stato ungherese ed il Vaticano (1848-1918)*, în Pál Cséfalvay, Maria Antonietta de Angelis (ed.), *Mille anni di cristianesimo in Ungheria*, Budapest, Conferința Episcopală Maghiară, 2001, p. 114; Cecilia Cârja (ed.), *Români greco-catolici și episcopia de Hajdudorogh (1912). Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, 2009; Nicolae Bocșan, Ana Victoria Sima, Ion Cârja (ed.), *Identități confesionale în Europa Central-Orientală (secolele XVII-XXI). Lucrările colocviului internațional din 14-17 noiembrie 2007*, Cluj-Napoca, Cluj-Napoca, 2009, p. 393-404.

³ I. Cârja, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea*, p. 223.

Austro-Ungaria în perioada pe care o avem în vedere, identitatea confesională greco-catolică se definea în funcție de o multitudine de repere. Identitatea ca atare se definește mereu, în plan istoric, prin delimitare și disociere de „celălalt”, o alteritate, istoria însăși reprezentând, după formularea inspirată a Helenei Ahrweiler, „câmpul de întâlnire, conflictuală sau încrezătoare a Sinelui cu Celălalt”. Identitatea și alteritatea sunt, în devenire istorică, atribute mișcătoare, alteritatea fiind considerată drept o oglindă a alterității, sau o identitate a celui alt. Asumând și sintetizând o experiență istorică complexă, identitatea rămâne un fenomen unificator și securizant, care tinde să elimine din câmpul său toate elementele perturbatoare⁴.

Aceste considerații explică foarte bine funcționarea mecanismelor identitare la nivel de macrogrupuri, așa cum sunt comunitățile religioase sau naționale. Pentru identitatea confesională greco-catolică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, avem de-a face cu existența unui joc al raportării la alterități multiple. O primă ipostază alteritară pentru comunitatea greco-catolică transilvană este Biserica ortodoxă, cu care are în comun ritul, tradiția ecleziastică răsăriteană, elemente de organizare și funcționare instituțională, de disciplină și drept canonic. Diferența între aceste două confesiuni românești, elementele specifice și de individualizare, sunt date de apartenența la două sfere de jurisdicție ecleziastică distincte, din care derivă particularități de ordin dogmatic, constituțional, disciplinar. Un al doilea segment al alterității pentru greco-catolici, este reprezentat de catolicismul de rit latin, care se manifestă în trei ipostaze: relația cu Scaunul papal, cu ierarhia catolică de rit latin din Ungaria, respectiv contactul curent între credincioși la nivelul vieții comunitare. Deosebirile dintre catolicismul latin și modelul greco-catolic românesc se accentuează pe verticală, pornind de la ierarhie înspre comunitățile locale. În perioada cercetată, catolicismul latin transferă prin politica de uniformizare și a influențelor latinizante promovate de Sfântul Scaun, elemente identitare noi greco-catolicismului transilvan; se poate vorbi, în alți termeni, de o identitate supraordonatoare, cea latino-catolică, precum și de identități distincte, reprezentate de comunitățile de rit oriental. Clivajul național se adaugă diferențierii confesionale, ducând la configurarea a două alterități,

⁴ Helene Ahrweiler, *Imaginea celui alt și mecanismele alterității*, în Toader Nicoară (ed.), *Introducere în istoria mentalităților colective*, Cluj-Napoca, 1995, p. 132-139.

disociate între ele până la antagonism: „greco-catolic”-„romano-catolic”⁵. Repertoriul confesiunilor care funcționează ca alterități și mai pronunțate în raport cu greco-catolicismul, poate continua apoi cu religiile reformate ale Transilvaniei: luteranismul, calvinismul, unitarianismul.

Nu în ultimul rând, trebuie spus că identitatea însăși a Bisericii greco-catolice nu este unică și unitară, ci avem de-a face mai curând cu o structură identitară multiformă și fragmentată. Un prim nivel identitar este cel elaborat de elită și transmis apoi spre structurile locale ale Bisericii, în forma actelor normative adoptate la sinoadele provinciale și diecezane, prin hotărâri ale consistoriului, circulare etc. La acest nivel, al clerului superior greco-catolic, discursul identitar comportă două nuanțe majore: un prim discurs ancorat pe necesitatea integrării cât mai depline a Bisericii unite în structurile catolicismului, conform cadrului trasat de Roma, și un al doilea discurs care privilegiază importanța elementelor identitare de factură răsăriteană, nivel care se intersectează cu linia curentului național din Biserică. Există apoi nivelul structurilor locale: protopopiate, parohii, comunități, unde identitatea este de asemenea una compozită, conținând un puternic atașament pentru rit, un set variabil de practici răsăritene, la care se adaugă practici, cutume, uzanțe etc. venite pe filieră catolică (ca de pildă Rozariul, cultul Sfântului Anton etc.), apoi elemente impuse de strategia identitar-uniformizatoare a elitelor, în măsura în care au fost asumate de viața religioasă curentă a comunităților. Constructul identitar local al greco-catolicismului conține, totodată, și practici necreștine, superstiții, elemente folclorice, toate acestea vizate în mod repetat de acțiunea de purificare a devoțiunii de masă, promovată de elite și care țin de istoria culturii populare și de durata lungă a mentalităților colective.

Biserica greco-catolică prezintă de asemenea, în diferitele provincii istorice asupra cărora își extinde jurisdicția, o varietate de identități, reflecție în organizarea constituțională, în modul de desfășurare a raporturilor cu statul, cu societatea și cu celelalte Biserici din Imperiu, precum și în viața religioasă a comunităților. Astfel, în timp ce dieceza mitropolitană era mai aproape de tradiția răsăriteană, pe teritoriul episcopioilor din Părțile Vestice, îndeosebi la Oradea, funcționau uzanțe și norme de drept și de organizare

⁵ Vezi mai pe larg studiul semnat de Nicolae Bocșan, *Alterități în relațiile interconfesionale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (romano-catolic-greco-catolic)*, în Nicolae Bocșan, Valeriu Leu (coord.), *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, Reșița, 1996, p. 96-110.

preluate de la Biserica latină. Episcopia Gherlei prezenta cea mai mare diversitate sub aspectul identității ecleziastice, dată de specificul protopopiatelor moștenite de la vechea episcopie de Făgăraș, la care se adaugă parohiile venite de la episcopia ruteană de Munkács.

Trebuie adăugat și faptul că asupra identităților confesionale românești, „greco-catolică” și „greco-orientală” deopotrivă, presează constant discursul laicului, al intelectualilor, al „inteligenței” din mișcarea națională, reflectat în dezbaterile presei din epocă, în sensul în care doresc să le subsumeze și să le înglobeze identității generale românești în calitate de paradigmă supraordonatoare. Confesiunea și Biserica vor continua să reprezinte pentru români, în pofida modernizării și a laicizării, un factor de identificare și delimitare etnico-națională, un veritabil „stâlp al națiunii”⁶. Avem de-a face, prin urmare, cu o relație de tip polemic și concurențial, între identitățile confesionale și identitatea națională românească, în perioada cuprinsă între Revoluția pașoptistă și Primul război mondial.

În contextul în care identitatea Bisericii greco-catolice române cunoaște transformări importante pe durata celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, este interesant de urmărit mai îndeaproape ce se întâmplă cu elementele de sorginte răsăriteană ale acestei identități ecleziastice. Pentru întregă această perioadă, sursele semnaleză existența unei viroase componente răsăritene a greco-catolicismului transilvănean, în pofida influențelor de factură latinizantă care au afectat în mod inevitabil identitatea acestuia. Astfel, vizitele celor două delegații pontificale la Blaj, în deceniul șase al secolului al XIX-lea, cu deosebire cea din anul 1858, constată larga persistență a elementelor de factură răsăriteană în viața bisericească a românilor uniți, un atașament pentru tradițiile orientale neconform, pe alocuri, cu maniera în care Roma înțelegea Orientul creștin și practicarea unei atare tradiții bisericești. Aspecte precum căsătoria și recăsătorirea preoților, slaba considerație de care se bucura doctrina indisolubilității matrimonialului și, în consecință, prea marea flexibilitate a Bisericii Unite în acceptarea divorțului, prezența vizibilă la nivelul jurisprudenței bisericești a unor normative de drept canonic de factură bizantină, precum *Pravila* sau *Pidalionul*, surprind neplăcut pe membrii delegațiilor menționate, care ar fi dorind să-i găsească pe greco-catolicii români mai temeinic întemeiați în spiritul religiei catolice. La acestea se adaugă conduita excesiv

⁶ Alexandru Duțu, *Sacru și profan în sud-estul european. Secolele XVII-XIX*, în *AIIA Cluj*, XXXI, 1992, p. 43 sq.

orientalizantă a lui Alexandru Șterca Șuluțiu, definit de unul dintre raportorii delegației din 1858 un „mitropolit ambițios și intrigant”, care n-a ezitat să intre și în biserici ortodoxe cu ocazia vizitațiilor canonice pe care le-a întreprins⁷.

Dintre mărturiile de epocă ce scot în evidență dimensiunea răsăriteană a identității ecleziastice greco-catolice, deosebit de sugestivă este lista celor 10 puncte, adoptate în 10 august 1868, în perspectiva sinodului electoral care avea să se țină la Blaj în ziua următoare. Aceste puncte, precum: restaurarea autonomiei constituționale a Bisericii greco-catolice române, unirea cu Roma este numai de factură dogmatică așa cum prevăd cele patru puncte adoptate la sinodul de la Ferrara-Florența, dependența ierarhiei române de Sfântul Scaun se înscrie exclusiv în limitele prevăzute de sinodul florentin, viitorii candidați la funcții episcopale în Biserica Române Unită vor fi aleși de către un sinod compus de laici și clerici, participarea laicilor cu vot deliberativ în administrația bisericească, întrunirea anuală de către episcop a sinodului diecezan etc., au fost definite de Constantin G. Patelos drept un enunț „clar și simplu al principiilor catolicismului răsăritean”. Cele 10 puncte arată stadiul elaborării identității sale în raport cu câteva repere esențiale: presiunea latinizată venită dinspre Roma și dinspre ierarhiile romano-catolice din Imperiu, politica ecleziastică desfășurată oficial în Imperiu față de uniți, în această perioadă post-concordatară și nu în ultimul rând, ortodoxia, robustă și bine organizată în Transilvania odată cu reactivarea mitropoliei (1864) și cu promulgarea *Statutului Organic* (1868), cu care Blajul împărtășește elemente identitare comune dar de care se și delimitează în același timp. Această declarație de principii menită să afirme „bazele constituționale ale Bisericii greco-catolice românești”, este în opinia aceluiași Patelos și nu numai, un proiect vizibil influențat de ecleziologia ortodoxă; el va stârni neliniște și preocupări la Nunțiatură și pe lângă diferite instanțe imperiale din Viena, meritând din perspectivă romană denunțarea formală pe baza imputării de spirit „schismatic”⁸.

În pofida faptului că a fost apreciat în epocă, în anumite cercuri românești, drept un promotor al politicii de latinizare, mitropolitul Ioan Vancea a scos în evidență, în repetate rânduri, aspecte ale identității

⁷ A.V. Sima, *Vizitele nunțiilor apostolici vienezi în Transilvania*, I, p. 65-285.

⁸ Constantin G. Patelos, *Vatican I et les évêques uniates. Une étape éclairante de la politique romaine à l'égard des orientaux (1867-1870)*, Louvain, Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, Fascicule 65, 1981, p. 226.

răsăritene specifice Bisericii pe care o păstorea. Astfel, la lucrările conciliului Vatican I a pledat constant pentru menținerea nealterată a dreptului canonic și a instituțiilor „Bisericii grecești”. În același context, Vancea a elaborat un material de prezentare a Bisericii Române Unite, la cererea episcopului american James Gibbons; ierarhul român elaborează cu această ocazie un portret esențializat al identității răsăritene a greco-catolicismului transilvănean, enumerând printre elementele de această factură: ritul grec bizantino-constantinopolitan „urmat” de români din vremuri imemorabile, disciplina bisericească și calendarul. Întânim pe larg, în textele elaborate în perioada conciliului și înaintate unor oficiali ai acestuia precum și papei însuși, referiri la elemente de viață ecleziastică specifice „Bisericii grecești”, conservate în practicile religioase ale Bisericii greco-catolice române. Expresia ca atare, de „Biserică greacă”, prezintă frecvent în autodefinirea identitară a elitelor române unite din epocă are, în opinia noastră, o semnificație generică, o modalitate prin care se indică aspecte ale identității răsăritene din Biserica Română Unită, sau chiar valoarea unui eufemism prin care se încearcă evitarea unei alte denominațiuni sub care era cunoscut creștinismul răsăritean, aceea de „ortodox”.

Alături de dimensiunea răsăriteană a identității sale, evidentă în viața Bisericii Unite pe toată întinderea perioadei avute în vedere, se vor impune dinspre Roma alte câteva aliniamente identitare importante, în contextul a ceea ce s-a numit drept politică de latinizare sau efortul Sfântului Scaun de a-i aduce pe uniți mai aproape de paradigma latină a catolicismului. Cea mai elocventă dovadă pentru faptul că Biserica greco-catolică română se conformează, în plan dogmatic, canonului ortodoxiei identitare trasat de la Roma, o găsim în decretul primului sinod provincial, din anul 1872. Preluarea în cuprinsul acestor hotărâri a dogmei primatului și a infailibilității papei, așa cum se adoptase aceasta la conciliul Vatican I, menționat *expresis verbis* în decretul sinodal românesc, inserarea apoi în conținutul aceluiași decizii sinodale a dogmei Imaculatei Concepții, sugerează într-o manieră limpede plierea identității bisericești greco-catolice pe canonul impus de Sfântul Scaun⁹, sau, cu alte cuvinte, includerea în patrimoniul greco-catolic a unor inovații de dogmă care decurgeau în mod inevitabil, la

⁹ N. Bocșan, I. Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I*, p. 259-286; Olivier Raquez, *Riflessioni sul primo Sinodo Provinciale della Chiesa greco-cattolica di Transilvania, tenuto a Blaj nel 1872*, în Ion Cârja (ed.), *I Romeni e la Santa Sede. Miscellanea di studi di storia ecclesiastica*, Bucarest-Roma, 2004, p. 139-147.

urma urmei, din comuniunea cu Roma asumată și practică de Biserica greco-catolică românească.

Conciliul Vatican I, cu ale sale inovații în sens latinizant care i-au urmat la nivelul vieții ecleziastice din Biserica unită transilvăneană, constituie faza mai avansată a unui proces pe care Roma îl dorise și-l demarase pe seama românilor uniți încă din deceniul șase al secolului al XIX-lea, la scurt timp după ridicarea Bisericii acestora la rang mitropolitan. Pe lângă acest transfer de elemente ale identității ecleziastice de factură latină spre românii greco-catolici, Sfântul Scaun avea propria viziune cu privire la modul în care aceștia trebuiau să-și asume și să-și practice propria tradiție răsăriteană. Astfel, după vizita la Blaj a delegației din 1858 precum și în cadrul dezbaterilor care au urmat ulterior la Nunțiatură și Congregația de Propaganda Fide, s-a vorbit îndelung despre maniera în care românii uniți trebuiau să-și profeseze identitatea răsăriteană a Bisericii lor. Roma a cerut, spre exemplu, folosirea unor surse de drept bisericesc bizantin de către Biserica română greco-catolică în ediții aprobate de Sfântul Scaun. Alte aspecte ale specificului răsăritean al Bisericii Române Unite în legătură cu care Roma a formulat recomandări și directive de urmat au fost apoi căsătoria preoților, funcționarea instanțelor de judecată în Biserică (în special tribunalele matrimoniale), alegerea episcopului și altele. În efortul de cunoaștere și organizare a tinerei provincii de Alba Iulia și Făgăraș, desfășurat în deceniile șase și șapte ale secolului al XIX-lea, Sfântul Scaun a dorit să se asigure că românii greco-catolici desfășoară o viață bisericească fără erori de dogmă, disciplină și organizare, altfel spus că elementele de identitate răsăriteană care-i caracterizează îi feresc de devierea spre ceea ce în terminologia catolică a epocii se numea „schismă” („schisma grecilor”) precum și de șubrezirea bazelor ecleziale ale apartenenței acestora la catholicism.

Apare evident faptul că dezbaterile din epocă asupra componentei răsăritene a identității ecleziastice și spirituale a românilor uniți comportă mai multe perspective de analiză și înțelegere, două fiind esențiale din punctul nostru de vedere: identitatea răsăriteană la nivelul realității concrete, așa cum era aceasta asumată și practică în mod curent la nivelul vieții religioase de pe cuprinsul provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș și, în strânsă legătură, cel de al doilea nivel: al reprezentărilor despre sine, al autopercepției identitare. Realitatea prezenței elementelor de factură răsăriteană la nivelul identității greco-catholicismului românesc este una inegală, variabil distribuită comunitar și teritorial. Subiectul n-a bene-

ficiat până acum de cercetări sistematice, constatările noastre nu vor depăși prin urmare un anumit grad de generalitate, cu posibilitatea de a putea fi ulterior aprofundate. Astfel, apare evident că, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe cuprinsul diecezei mitropolitane (arhidieceza), elementele de factură răsăriteană ale identității confesionale greco-catolice sunt mai extinse, mai viguroase și mai evidente. Viața bisericească din arhidieceză prezintă o fizionomie mai apropiată de cea a creștinismului răsăritean, elementele păstrate de la ortodoxia bizantino-constantinopolitană din care a pornit par a fi mai evidente aici decât în cazul comunităților unite care s-au resimțit de pe urma coabitării de proximitate cu catolicismul de rit latin (episcopia de Oradea). Aceste elemente de expresie răsăriteană sunt vizibile, în perioada aleasă spre studiu, atât la nivel instituțional (exemplu: alegerea episcopului, în arhidieceză, în timp ce în episcopiile sufragane ierarhul era numit de împărat și validat sub aspect canonic de papă, după modelul romano-catolic practicat în epocă în întreg Imperiul austriac, ulterior austro-ungar), cât și la nivelul vieții religioase, comunitare, care prezintă încă puternice similarități cu cea a românilor ortodocși din spațiul transilvănean. Conștiința moștenirii răsăritene, a apartenenței la familia mare a Bisericilor orientale este aici mai puternică, mai ușor de identificat și de probat la nivelul surselor. În episcopiile sufragane, situate în părțile de vest și de nord ale blocului românesc din Imperiu și ne referim aici la episcopia de Oradea precum și la parohiile maramureșene preluate de la eparhia ruteană a Munkácsului și incluse în dieceza de Gherla odată cu crearea acesteia din urmă, transferul de elemente de organizare bisericească și de viață religioasă dinspre modelul romano-catolic face ca identitatea confesională a românilor uniți să fie mai aproape de catolicismul de rit latin, fără a lipsi din fizionomia identității acestora o componentă răsăriteană. Românii din aceste regiuni au trăit mai în proximitatea comunităților romano-catolice, de etnie în principal maghiară și contaminarea dinspre acest model eclezial se observă atât la nivelul organizării instituționale (numirea episcopului, prezența arhidiaconatului ca formă de organizare bisericească), cât și în planul vieții religioase (prezența unor forme devoționale tipic „latine”: cultul unor sfinți ai Bisericii catolice, rugăciunea Rozariului etc.). Prezența până astăzi în satele maramureșene, foste greco-catolice, a formulei de salut: *Lăudat să fie Isus Christos!*, este un indiciu limpede privind influența modelului religios și cultural romano-catolic (*Laudetur Iesus Christus!*) asupra românilor uniți din zonă.

S-a vorbit în epocă și în istoriografia de mai târziu de fenomenul de latinizare a uniților, văzut ca o expresie a dorinței Sfântului Scaun de a aduce comunitățile de rit răsăritean aflate în comuniune cu Roma mai aproape de modelul latin, roman, al catolicismului. Chiar dacă n-a fost o politică sistematică, deliberată, asumată programatic, fenomenul a fost unul real și s-a soldat cu creșterea ponderii elementelor identitare de factură catolică romană („latină”) în viața bisericească a comunităților unite, mai ales după conciliul Vatican I, așa cum am menționat și anterior. Istoriografia internațională mai veche sau mai recentă nu este unanimă în a accepta un atare calificativ și în acest sens există opinii mai răspicate precum cea a lui Constantin G. Patelos, care vorbește de „proiecte de latinizare ale uniților” înainte de Vatican I și în timpul lucrărilor conciliare¹⁰, precum și puncte de vedere mai nuanțate care susțin că procesul de latinizare n-a fost un program oficial al Romei față de uniți ci a reprezentat expresia unor medii latine mai zeloase și s-a bazat în foarte mare măsură pe necunoașterea în Apus a tradițiilor creștinismului răsăritean, pe existența unui blocaj cultural care făcea ca despre Bisericile unite din Europa Centrală și din Orientul Apropiat să se știe la Sfântul Scaun lucruri puține și superficiale¹¹. În orice caz, în ceea ce privește Biserica Română Unită, după crearea mitropoliei, în 1853, următoarea etapă avută în vedere în mod imperativ de către Sfântul Scaun a fost organizarea acesteia, pe plan constituțional în primul rând, organizare derulată pe durata celei de a doua jumătăți a veacului XIX, în care s-a ilustrat într-o manieră substanțială mitropolitul Ioan Vancea. Acest proces de organizare a fost receptat în mediile mai orientalizante din arhidieceză și, parțial, la nivelul intelectualității laice de confesiune greco-catolice, drept „latinizare”, diminuare a dimensiunii tradiționale a vieții ecleziastice greco-catolice. Fapt este că odată cu înființarea și organizarea provincii mitropolitane a românilor greco-catolici, la mijlocul veacului al XIX-lea, au fost introduse în Biserica Română Unită numeroase inovații „latine”, după cum demonstrează o analiză recentă¹². La nivelul segmentelor nordice și vestice ale greco-catolicismului românesc, mediul multicultural și pluriconfesional a pre-

¹⁰ Constantin G. Patelos, *Vatican I et les évêques uniates*, p. 142-220.

¹¹ A se vedea în acest sens Rosario F. Esposito, *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistematico*, Milano, 1961, p. 499-517.

¹² Ana Victoria Sima, *Despre inovațiile latine introduse în Biserica română Unită la jumătatea secolului al XIX-lea*, în Constantin Bărbulescu et al. (eds.), *Identitate și alteritate 5. Studii de istorie politică și culturală*, Cluj-Napoca, 2011, p. 72-82.

dispus, în mod natural, la „latinizare”; coabitarea intercomunitară s-a soldat cu transfer și preluare de la „celălalt” a unor elemente ale identității ecleziastice. Dincolo de diversitatea interpretărilor și a canalelor de pătrundere – oficial/instituțional sau comunitar, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea avem de-a face în mod incontestabil cu o anumită expansiune a modelului identitar al romano-catolicismului care va limita expresivitatea și vizibilitatea dimensiunii de factură răsăriteană a identității greco-catolicismului românesc.

Pornind de la practicarea sa în realitatea concretă, cotidiană, a vieții religioase, identitatea răsăriteană a Bisericii Române Unite apare formulată într-o manieră specifică la nivelul autopercepției identitare, în conștiința de sine a acestei Biserici. Conștiința faptului că reprezintă o Biserică răsăriteană este evidentă în elaboratul discursiv al greco-catolicismului român din epocă, prezent în diverse surse: hotărârile sinoadelor provinciale, presa greco-catolică, în dialogul cu Sfântul Scaun și cu catolicismul de rit latin din Austro-Ungaria. Discursul identitar are de altfel funcția de a transmite în exterior, în special în direcția unor alterități confesionale, imaginea unei componente de expresie răsăriteană solide a greco-catolicismului românesc. Dimensiunea răsăriteană a identității confesionale greco-catolice are rol de delimitare identitară față de catolicismul de rit latin, ea a fost subliniată în mod sistematic de către elitele române unite ori de câte ori a fost necesară afirmarea specificității greco-catolicismului românesc. Intervențiile orale și scrise ale episcopilor români la lucrările conciliului Vatican I sunt un exemplu în acest sens, despre felul în care elitele române unite doresc să transmită o anumită imagine de sine, să aducă la cunoștința Sfântului Scaun și a episcopatului catolic prezent la conciliu ipostaza răsăriteană a identității sale ecleziastice. Răsăriteană sub raportul ritului, uzanțelor, al disciplinei în mare parte, și totuși catolică, în baza comuniunii de credință cu Roma, așa dorea să se înfățișeze pe sine Biserica Română Unită, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și nu numai. Evidențierea componenteii identitare răsăritene la nivelul discursului elitelor are de altfel rolul de factor securizant, de natură să evite absorbția, înglobarea în modelul romano-catolic.

Biconfesionalismul românesc din Imperiul austriac (austro-ungar) înfățișează existența a două Biserici, „greco-orientală”¹³ și „greco-catolică”,

¹³ Referitor la denominația de „greco-orientală” folosită în epocă pe sema Bisericii Ortodoxe din Transilvania, a se vedea Mihai Săsăujan, *Biserică greco-neunită sau Biserică*

pentru a căror identitate componenta răsăriteană este una fundamentală; sunt două structuri ecleziastice pentru a căror imagine de sine tezaurul spiritual al creștinismului răsăritean constituie o referință identitară comună. Evident, la nivelul relației dintre cele două Biserici, autenticitatea tradiției orientale este un aspect disputat, obiect de polemică; astfel, în timp ce Biserica greco-catolică este percepută de către ortodocși că prin apartenența la catolicism s-a îndepărtat de tradiția orientală, pe care o mai păstrează într-o formă alterată, Biserica ortodoxă este calificată în valorizările mediului greco-catolic ca fiind una „schismatică”, în sensul de a aparține acelor comunități răsăritene marcate de „schisma grecilor”, ieșite așadar, odată cu marea Schismă din 1054, din comuniunea cu Scaunul Apostolic roman. Trebuie spus însă aici că această expresie de „schismatic” nu este folosită de greco-catolici în relaționarea lor directă, instituțională, cu Biserica ortodoxă transilvăneană sau în referirile făcute la aceasta, după cum am arătat în altă parte, acest apelativ aparține terminologiei practicate de mediile romane pentru a-i denomina pe creștinii de confesiune ortodoxă, elitele românilor uniți utilizând o atare expresie doar în comunicarea cu mediile pontificale și cu catolicismul central-european¹⁴.

De asemenea, referirile discursului greco-catolic la tradiția răsăriteană nu sunt lipsite o anume conotație temporală și de conținut, astfel trimiterile, mențiunile făcute cu diferite ocazii de elitele române unite la teologia, spiritualitatea și viața ecleziastică a Răsăritului, vizează creștinismul oriental al primului mileniu iar nu perioada de după 1054. Vorbind, astfel, despre „tradițiile Bisericii grecești” care se regăsesc din plin în Biserica sa, în contribuțiile aduse la dezbaterile de la Vatican I mitropolitul Vancea se referea la Biserica bizantino-constantinopolitană de dinaintea Marii Schisme. Primul mileniu creștin cu cele șapte sinoade ecumenice a constituit dealtfel, în secolul XIX-lea ca și în prezent, o bază identitară și un tezaur de credință pe care și-l asumă deopotrivă Ortodoxia răsăriteană și Catolicismul apusean.

Nu în ultimul rând, pentru etalarea mai pregnantă sau mai discretă a celor două componente identitare ale greco-catolicismului transilvănean,

greco-răsăriteană? Considerații istorice și eclesiologice ale episcopului Andrei Șaguna la mijlocul secolului al XIX-lea, în Tabor, II, 2009, nr. 11, februarie, p. 47-55.

¹⁴ Ion Cârja, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea*, p. 225-246 passim; Ion Cârja, *Aspects of the image of the Orthodox with the Greek-Catholics in the second half of the 19th century*, în *Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia*, IX, 2007, p. 247-254.

bizantină și catolică, a contat în această perioadă și orientarea episcopatului, modul în care acesta înțelegea să facă vizibil portretul identitar al Bisericii Române Unite. Prelatul cu ce mai pronunțată orientare filo-orientală din a doua jumătate a veacului XIX a fost incontestabil primul mitropolit, Alexandru Șterca Șuluțiu (1853-1867), ale cărui înclinații și opțiuni ortodoxe deranjau pe reprezentanții papalității și episcopatul catolic din imperiu. Interesantă de asemenea pentru dorința de promovare a unui anumit segment al identității ecleziastice este și folosirea de către mitropolitul Victor Mihályi de Apșa (1895-1918) a vestimentației arhieresti tipice pentru un episcop răsăritean, așa cum apare în câteva imagini fotografice de la sfârșit de secol XIX¹⁵. Alți episcopi români uniți au avut o atitudine și o politică ecleziastică prin care se situau mai aproape de componenta identitară catolică a Bisericii lor, așa cum a fost cazul de exemplu al episcopului de Oradea, Iosif Papp Szilágyi, mult mai favorabil tezelor Curiei romane despre prerogativele papei, la lucrările conciliului Vatican I, decât superiorul său ierarhic, mitropolitul Ioan Vancea¹⁶. O orientare ecleziastică mai pronunțată pro-catolică a dovedit de asemenea, după toate probabilitățile, și episcopul de Gherla, Ioan Szabó (1878-1911), care a intenționat, între altele, să deschidă în Biserica Română Unită o ramură de rit răsăritean a ordinului iezuit¹⁷.

Exprimarea și valorizarea componentelor identitare ale greco-catolicismului aparținea sferei de preocupări a elitelor acestei Biserici, comunitățile precumpănitor rurale și lipsite de cultură religioasă și teologică nu aveau, după cum este evident, acces la abordări identitare pretențioase.

¹⁵ Vezi imaginile publicate în *Șematismul Veneratului cler al Arhiepiscopiei Metropolitane Greco-Catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900, de la Sfânta Unire 200*, Blaj, 1900, p. 43-51.

¹⁶ Intervențiile celor doi ierahi români la conciliu sunt prezentate în: N. Bocșan, I. Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I*, p. 149-226; a se vedea și Nicolae Bocșan, Ion Cârja, *La partecipazione del vescovato greco-cattolico romeno al Concilio Ecumenico Vaticano I° 1869-1870*, în Cristian Luca, Gianluca Masi, Andrea Piccardi (eds.), *L'Italia e l'Europa Centro-Orientale attraverso i secoli. Miscellanea di studi di storia politico-diplomatica, economica e culturale*, Brăila-Venezia, 2004, p. 405-427; Idem, *A la recherche de l'identité. L'Église gréco-catholique roumaine au premier Concile de Vatican (1869-1870)*, în *Nouvelles Études d'Histoire*, XI, publiées à l'occasion du XX-e Congrès International des Sciences Historiques, Sydney, 2005, București, 2005, p. 191-205.

¹⁷ *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun. Corespondență (1874-1910)*, ediție, studiu introductiv și note de Ion Cârja, Daniel Sularea, Cluj-Napoca, 2007, p. 105-109.

Credincioșii erau atașați însă de cutume și uzanțe, de practici ale vieții religioase curente, esențiale și acestea pentru definirea unei identități ecleziastice la nivel comunitar. Nu era deloc lipsită de importanță însă, în acest secol al afirmării națiunilor moderne, atât pentru elitele cât și pentru comunitățile Bisericii Române Unite, întâlnirea identității confesionale cu cea națională, cele două situându-se într-un raport de co-fundamentare, în sensul în care confesiunea a servit până târziu, la începutul secolului XX, în Austro-Ungaria, drept factor de identificare și delimitare etnico-națională. Într-o autopercepție mai larg răspândită, conta așadar faptul că, alături de Biserica ortodoxă, și Biserica greco-catolică era o Biserică românească.

ON THE EASTERN IDENTITY OF THE GREEK-CATHOLIC CHURCH WITHIN THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY

Abstract

With an ecclesiastic identity consisting of Eastern tradition elements and aspects belonging to the Catholic confessional identity too, the Romanian Greek Uniate church passed the second half of the 19th century a crucial age of constitutional organizing, with an impact on several levels, namely the dogmatic, institutional and disciplinary ones. During such an organizational and innovational approach of an unprecedented proportion all along that church history, the Romanian Greek-Catholicism increased its complexity by new Latin Catholic elements of identity; the age was marked out by some moments as that of 1853 with the metropolitan seat and other two new churches settlement, the plain canonic autonomy obtaining, the Romanian Uniate episcopate participation to Vatican I Council, the three provincial and a series of diocesan synods organizing. The ecclesial and cultural context that the whole Catholic Church was living at the moment predisposed in fact to such policies of merging that would lead finally to the Eastern Catholics rapprochement with the Latin paradigm of Catholicism. Our article aims to make an inventory of the Eastern elements within the Romanian Greek-Catholicism during that age of changes, by reference to the context that inevitably determined that church doubtless rapprochement with Rome and a moving off its fundamental tradition of a Byzantine structure, in the same time.